

Boekbesprekingen

Kees Bertels en Doede Nauta, Inleiding tot het modelbegrip, Bussum 1969

In dit boekje wordt behandeld welke begrippen en welke betekenissen van de term „model” als voorlopers kunnen worden beschouwd van het wetenschappelijk modelbegrip en welke begrippen eraan verwant zijn. Besproken wordt de toepassing van modellen in de natuur-, de sociale en de formele wetenschappen, de bestaande soorten modellen en hun functies. Het boek besluit met een hoofdstuk over „het denken in modellen”.

Het boekje is de eerste van een reeks monografieën over het modelbegrip in de wetenschap. Het heeft met veel inleidingen enkele nadelen gemeen. De onderdelen, in dit geval b.v. de paragrafen waarin het gebruik van modellen in elke wetenschap afzonderlijk wordt behandeld, zijn te summier om voor de niet-deskundige, en voor wie anders is een inleiding bedoeld, begrijpelijk te zijn. Als volstreckte leek op het gebied van de linguïstiek is voor mij een zin als: „Men noemt iets dergelijks (de transformationele generatieve grammatica — hdv) transformationeel, omdat de beoogde grammatica een techniek benut, die hierin bestaat, dat men de structuur van veel zinnen beschouwt als resultaat van omvormingsregels” (blz. 77) volstreckt inhoudsloos, temeer omdat nagelaten wordt mij ver-

volgens mee te delen van welke aard deze regels zijn en wát er dan wel wordt omgevormd. (Dat door de auteurs hier, zoals op meer plaatsen, wordt verwezen naar de komende deeltjes van de reeks, zou er op kunnen duiden dat zij dit boekje niet als een zelfstandige eenheid beoordeeld wensen te zien.) Ook het overzicht van het gebruik van modellen in de sociologie verschaft te weinig informatie.

Naast deze, misschien onvermijdelijke, nadelen kan het boekje voordelen hebben als het wordt gebruikt als eerste kennismaking gevolgd door verdere studie. In dat geval kan het van veel nut zijn over een „kader” te beschikken „waarbinnen alle mogelijke soorten modellen kunnen worden gerangschikt” (blz. 7). Een dergelijk kader is op drie bladzijden samengeperst (blz. 142 vgg.). Daarbij werden twee indelingsprincipes gehanteerd, te weten: het entiteitskarakter van het model, op grond waarvan empirische modellen, conceptuele modellen (onderverdeeld in theoretische en realisatiemodellen) en formele modellen worden onderscheiden, en het „werkprincipe van het model”. Tevens wordt achter elk model een opsomming gegeven van toepassingen of functies. Dat het zo ontstane schema toch niet erg overzichtelijk is kan m.i. worden geweten aan de ongeschiktheid van het „werkprincipe” als indelingscriterium. Aanwending

van dit criterium leidt nl. tot een opsomming van elkaar gedeeltelijk overlappende modelsoorten. Een indeling naar aspecten van de in het model afgebeelde objecten zou een eenvoudiger schema hebben doen ontstaan en zou, b.v. met een onderverdeling in statische of structuurmodellen en dynamische of procesmodellen, hebben geleid tot elkaar wederzijds uitsluitende categorieën. Bovendien hadden dan de drie indelingsprincipes (incl. de toepassing of functie) met elkaar in een duidelijk verband gestaan: een indeling naar het entiteitskarakter (kenmerken van het model), een indeling naar kenmerken van het object en een indeling naar de bedoelingen (functies) die het subject met het in *dit* model afbeelden van *dit* object op het oog heeft.

H. de Vos

B. C. van Houten. Tussen aanpassing en kritiek. De derde methodenstrijd in de Duitse sociologie — Van Loghum Slaterus, Deventer 1970; 362 blz.

Van Houten heeft op het onderwerp van zijn proefschrift geweldig lang zitten broeden. Gelukkig heeft hij zich nog tijdig genoeg van zijn nest laten jagen om te voorkomen, dat zijn ei onverteerbaar zou worden. Het eindresultaat is een informatie-rijk, terzake uiterst kundig en in een aantal brede schilderijen uitgevoerd tafereel van de naoorlogse Duitse sociologie, zoals er, voorzover ik weet, nog geen tweede bestaat, behalve Schelsky's enigszins vergelijkbare „Ortsbestimmung”. Alleen daarom al heeft hij de Nederlandse beoefenaars van en belangstellenden in de sociologie een gewichtige dienst bewezen en verdient zijn geschrift ook buiten de eigen taalgrenzen bekendheid. Zijn jarenlang bezigzijn met de door de Duitsers opgeworpen en uitgewerkte problematiek is begrijpelijk en het is hem duidelijk, dat er achter de z.g. methodenstrijd meer zit dan

alleen maar theorie. Wel wordt vaak gezegd, dat de Europese en met name de „wereldvreemde” Duitse sociologie na de oorlog geneeskragtige Amerikaans-empiristische of -positivistische injecties zijn toegediend, maar het is opmerkelijk, dat vooral bij onze oosterburen diepe, in hun kulturele traditie gewortelde motieven en aspiraties tegen deze kur in verzet komen. De Duitsers (dat moet men hun nageven) zijn altijd grote ideeënzaaiers geweest. Al hebben zij het machts-politiek in 1945 weer afgelegd, de invloed van hun denkbeelden — Hegel, Marx, Nietzsche, Freud (geen Duitser, maar toch een Duitstalige), Weber — heeft nauwelijks enige verzwakking ondergaan. Dat geldt voor de Ver. Staten niet minder dan voor Frankrijk, om van onszelf te zwijgen. De z.g. derde methodenstrijd, het centrale thema van v.H.'s boek, gaat niet alleen over de vraag hoe sociologie als wetenschap opgezet en bedreven moet worden, maar betreft vooral haar rol en plaatsbepaling in de maatschappij, dus haar „instrumentele” functie. De kwestie van de z.g. waardevrijheid blijft daarbij aktueel, maar de beantwoording ervan valt kritischer en genuanceerder uit dan ten tijde van Weber, nu de maatschappij een richting ingeslagen is, die met wat hij dienaangaande voorzag in veel opzichten overeenkomt. Tot de grote paradoxen of dilemma's, die zich daarbij tegenwoordig voordoen, behoort, dat enerzijds de „politieke” implicaties van wetenschap duidelijker dan voorheen worden onderkend, terwijl anderzijds de politiek-oude-stijl door het z.g. technokratisch karakter van de samenleving in het gedrang komt of dreigt te komen. Een stuk daaruit geboren onmacht heeft op de geschiedenis van de Frankfurter Schule een duidelijk stempel gedrukt. Het einde van Adorno was een tragische afgang. Horkheimer is in de religiositeit gevlucht. En ook de zoveel jongere Habermas moest erkennen, dat de empirische voorwaarden voor de toepassing van zijn pragmatistische of pragmatistische model ontbraken.

Van H. heeft zich in de in veel opzichten moeilijke problematiek van de na-oorlogse Duitse sociologie diep ingewerkt en laat ook de voorgeschiedenis ervan niet onbesproken, zij het (uiteraard) meer bij wijze van inleiding. Hij concentreert zich voornamelijk op König („militant humanisme”), Schelsky („concreet humanisme”) en de „filosoferende intellectuelen” van de Frankfortse school. Maar ook het kritisch rationalisme van Popper komt ter sprake. Dahrendorf moet het, als aanhangsel bij het hoofdstuk over König, met een *excurs* doen. Dat heeft iets weg van een noodoplossing, al is die uitweiding omvangrijker dan het hele aan Schelsky gewijde stuk. Freyer en Gehlen krijgen in het geheel geen systematische plaats. De hele opzet doet dus wel enigszins diskutabel aan en de lezer wordt bovendien in de hantering van het boek bemoedigd door het ontbreken zowel van een naam- als van een zaakregister. Het al eerder gesignaleerde feit, dat wat meer „links” en meer „rechts” georiënteerde Duitse filosofen-sociologen over en tegen de hedendaagse technisch-industriële maatschappij te berde brengen op verschillende punten overeenstemt is ook v.H. niet ontgaan (273). Schelsky echter kan men wel „de profeet van de technokratie” noemen in de zin, dat hij de niet tegen te houden komst en verdere ontwikkeling daarvan verkondigt, maar een dergelijke profetie maakt hem nog niet tot een „aanhanger” van het „ideaal van de technokratie”, zoals v.H. hem elders (254) noemt, samen met Ellul, voor wie dat evenmin opgaat. Hoe zou Schelsky daar een aanhanger van kunnen zijn en meteen de vertegenwoordiger van een concreet humanisme, dat zich keert tegen de abstracte mens- en wereldbeschouwingen, die volgens hem in onze verwetenschappelijkte maatschappij steeds meer toenemen? (113).

Schr. gaat t.a.v. zijn drie hoofdthema's zo tewerk, dat hij eerst de problematiek en de standpuntsbepaling van de betreffende figuren uiteenzet en elk stuk afsluit met een eigen

beschouwing. Het zal wel niet toevallig zijn, dat die eigen beschouwing voorzover König en Schelsky betreft als „Kritiek” wordt aangekondigd, maar dat daar het veel meer terughoudende, neutrale of eigenlijk nietszeggende „Tenslotte” voor in de plaats komt nadat de vertegenwoordigers van de kritische sociologie of dialektische maatschappijkritiek ten tonele zijn gevoerd. Want daar gaat zijn voorkeur duidelijk naar uit, al heeft hij bepaalde reserves. Hij is het b.v. niet eens met het standpunt van Horkheimer en Adorno, dat de kritische theorie ook nu nog zou moeten bestaan uit een kritiek van de economie. Hij vindt, dat Adorno halsstarrig aan een dogmatisch marxistisch maatschappijmodel is blijven vasthouden (229). Anderzijds acht hij zijn standpunt m.b.t. maatschappelijke veranderingsmogelijkheden weer te pessimistisch. M.a.w.: hij verwacht meer van de oppositionele krachten, die zich in de huidige samenleving roeren. Maar wat hij daar precies van verwacht en wat voor kansen onder wat voor voorwaarden of omstandigheden die oppositionele krachten eigenlijk zouden hebben komt niet uit de verf. Zijn boek als geheel is trouwens naar de analytische en de informatieve kant sterker dan naar de kritische.

Aan het slot brengt hij de drie door Habermas onderscheiden modellen (decisionistisch, technokratisch, pragmatistisch) ter sprake, die de drie in het boek behandelde theoretische opvattingen over de relatie politiek-wetenschap illustreren. Het ligt in zijn lijn, dat hij tegenover de eerste twee kritischer staat dan tegenover het derde. Maar „het grootste probleem” voor het pragmatistische model is, dat de voorwaarden voor een openbare discussie over de praktische betekenis van wetenschappelijke informatie allesbehalve gunstig zijn, hetgeen ook door Habermas zelf is onderkend. De hier bedoelde moeilijkheden zijn volgens v.H. evenwel althans ten dele oplosbaar en hij geeft enige wenken in die richting. Overigens vindt hij dat het gebrek

aan informatie bij het grote publiek niet alleen het gevolg is van onvoldoende aanbod, maar ook van onvoldoende vraag. Geïnteresseerdheid in zo volledig mogelijke informatie veronderstelt de mondigheid van de enkeling. Een andere moeilijkheid betreft wat hij noemt de „Aufklärung der Aufklärer”. Hij bedoelt daarmee, dat de steeds groter wordende aantallen mensen, die aan wetenschapsbeoefening en wetenschapstoepassing gaan doen zich toenemend rekenschap moeten geven van de maatschappelijke en politieke betekenis daarvan. Voor de universiteit is in dit verband een belangrijke taak weggelegd. De hier bedoelde problematiek moet in de academische opleidingen worden geïntegreerd. Daartoe dient de autonomie van de universiteit te worden gehandhaafd, resp. hersteld. „De universiteit is weliswaar niet de juiste plaats om politiek te bedrijven, maar ze is uitermate geschikt om met de haar eigen middelen politieke vraagstukken te reflecteren. Dat kan evenwel niet geschieden in de vorm van een vrijblijvend studium generale, waar vakidioten met de muzen koketteren. De aangewezen weg lijkt me veeleer de invoering van practica, werkcolleges en dergelijke waarin de studenten inzicht in maatschappelijke problemen wordt bijgebracht. Men dient daarbij echter wel te beseffen, dat men vakspecialismen niet doeltreffend kan bestrijden met behulp van andere (sociaal-wetenschappelijke) vakspecialismen. Alleen een kritische maatschappijtheorie lijkt me daartoe in staat” (283-284).

Met deze slottirade van de schr. kan ik enerzijds wel instemmen. Maar dan misschien vooral omdat die instemming tot zo weinig verplicht. Een formulering als „een kritische maatschappijtheorie” laat natuurlijk nog een groot aantal, om niet te zeggen alle vragen open. De interessantste is misschien die naar het zelfkritische gehalte en vermogen van „een” kritische maatschappijtheorie, waarvan men (afgaande op wat wij dienaangaande te zien hebben gekregen) toch moet zeggen,

dat zij tot dusver in hoge mate een academische elite-aangelegenheid is geweest, die zich bij het optreden van maatschappelijke gevolgen steeds gedwongen voelde de aftocht te blazen. En wat voor soort theorie bedoelt van H. eigenlijk, wat voor soort mensen zou haar moeten leveren, uitbouwen en in de opleiding toepassen? Een vakspecialistische theorie of theorie van de maatschappij? Het is de scheiding wetenschap-politiek. Zij moest haar autonomie bekopen met „onpolitieke wetenschapsbeoefening”; politiek hoorde daar alleen thuis als object van een „zelf onpolitieke wetenschap” (260). Wil v.H. dat nu allemaal radikaal omgooien en de universiteit in een politieke arena veranderd zien? Nee, want zij is niet „de juiste plaats om politiek te bedrijven”. Maar zij is wel geschikt „om met de haar eigen middelen politieke vraagstukken te reflecteren”. Betekent dat nu wel of niet, dat er door of binnen de universiteit politieke standpunten mogen of kunnen worden geformuleerd en dat er daar voor de verwerking ervan mag worden geijverd? Zo nee, dan blijft het *grosso modo* bij het oude, de scheiding wetenschap-politiek. Zo ja, dan is de universiteit blijkbaar wél een plaats om politiek te bedrijven. Misschien komt v.H. op zulke vragen nog wel eens terug. De dienst, die hij ons bewezen heeft door de oplevering van zijn boek is om te beginnen groot genoeg.

R. E. Beerling

*D. J. vanden Berg, Arbeid, motieven
stimulans voor prestatie. Leiden: H. E.
Stenfert Kroese N. V., 1969, 127 blz.*

De auteur heeft aangetoond hoe moeilijk het voor „de gemiddelde lezer” — met wie hij

op een gegeven ogenblik zo vriendelijk was rekening te willen houden, en wiens leesvaardigheid en verbeeldingskracht ik mij uit welwillendheid jegens de schrijver heb getracht eigen te maken — kan zijn om te begrijpen wat nu in feite onder arbeidsprestatie moet worden verstaan en wat er bij stimulering van arbeid nu eigenlijk gestimuleerd kan of moet worden. (De laatste twee zaken vormen de probleemstelling in zijn boek). Wie moeite heeft deze lange zin ineens te begrijpen, kan zich troosten met de wetenschap althans enigermate voorbereid te zijn op wat hem te wachten staat bij het lezen van dit werk. Van den Berg heeft namelijk een overzichtelijke indeling van de inhoud van zijn boek gemaakt en de onderdelen van goede, veelbelovende koppen voorzien. Nummering van de hoofdstukken zou overigens, bijv. in verband met verwijzingen, nuttig zijn geweest. Maar helaas zijn zowel de aangehaalde meningen als de meningen en conclusies van de schrijver zelf weinig overzichtelijk weergegeven. Naar mijn ervaring komt dat vooral door de breedprakige aanpak van de auteur, tot uiting komend in ingewikkelde volzinnen, overbodige tussenzinnen en zinsdelen en onnodige herhalingen. Daardoor komt de interpretatie van op zichzelf interessante onderwerpen als Waardering voor productie en prestatie, Prestatiebeloning, Arbeidsklimaat en Arbeidskunde slechts uiterst moeizaam en vaak gebrekkig over.

Schrijver hanteert een psychologische definitie van arbeid, luidende: het actief bezig zijn — vereist of niet vereist binnen het raam van de maatschappelijke behoeftebevrediging — indien deze activiteit en dat bezig zijn, door hem zelf of door anderen (*wie?* F. G. E.), wordt geconcentreerd en ingepakt in een naar tijdsbepaling, tijdsduur, patroon en volgorde gerichte gebondenheid. Hij definieert dit begrip vanuit de individuele mens en niet vanuit de maatschappij. Gelukkig echter heeft Van den Berg niet vergeten dat „wij in vrijwel alles kinderen des tijds, des lands

en der situatie zijn”, en zijn psychologische definitie gekozen in relatie tot arbeidsorganisatie, arbeidsprestatie en arbeidsstimulering. Arbeidsprestatie is voor schrijver overigens synoniem met arbeid. Arbeidsstimulering is voornamelijk benaderd en besproken vanuit de financiële prikkel. Voor andere motieven als „erkenning, waardering, zelfontplooiing, zelfbevestiging, verantwoordelijkheid dragen etc.” achtte de auteur het voldoende naar de betreffende literatuur te verwijzen. Nochtans vond ik de bespreking van de problematiek van de arbeidsstimulering het sterkst. Dit geldt met name de gereleveerde zin van het onderscheid tussen motieven van werknemers om een arbeidsverhouding *aan te gaan* en hun motieven *binnen* een arbeidsverhouding. Ook de explicatie van de meest relevante aspecten bij produktiviteitstoerekening en de samenhang ervan met de beloningssystematiek, heb ik positief gewaardeerd.

Minder waardering kan ik opbrengen voor het vrijwel ontbreken van aandacht voor maatschappelijk relevante factoren als carrière-bewustheid, consumptieve mentaliteit en beleving van de meer algemene inkomens- en machtsverhoudingen. Daarvoor had schrijver stellig enige aandacht mogen tonen in bijv. de hoofdstukjes over „Interesse in het werk”, „Waardering van produktie en prestatie” en „Waardering van werk en functie”. Ik verwachtte dat o.a. toen gerefereerd werd aan werk-extrinsieke waarden voor de werknemers. Trouwens, ook zijn eigen definitie van „arbeid” gaf daartoe genoeg ruimte. Maar misschien is dit een inconsequente verwachting als men weet dat de auteur hier en daar de indruk wekt te worstelen met een nauwelijks bedwingbare afweerhouding jegens psychologen en sociologen. Ik acht het daarom zinloos op dit verzuim in te gaan. Het blijft niettemin te betreuren, ook al omdat Van den Berg zelf het voor mogelijk houdt dat de mens voor het moeten opgeven van eigen wensen en verlangens, zichzelf een com-

pensatie kan schenken „door te beseffen hoe belangrijk de arbeid als persoonlijke bijdrage voor onze gehele mensheid (!) is”. Maar, zo vervolgt hij, „voor een dergelijk besef moet men over een historisch inzicht beschikken, dat van de gemiddelde werknemer niet mag worden verlangd. Zo hij daarvoor interesse mocht hebben, dan ontbreekt hem de tijd om dit te bestuderen”. Ik zou hieraan willen toevoegen: houe zo ... In ieder geval heeft schrijver de aanknopingspunten voor een relatiebeschrijving (van de mens met betrekking tot zijn bredere sociale omgeving) ongebruikt gelaten.

Bepaald vervelend is het ontbreken van voetnoten. De in de tekst voorkomende literatuurverwijzingen zijn overwegend onvolledig; vaak zijn alleen auteursnamen en/of titels van boeken genoemd. Op de laatste bladzijde is een opgave van *aanbevolen* literatuur opgenomen; vermoedelijk bedoelde de schrijver echter *geraadpleegde* literatuur. Trouwens, ook op andere plaatsen blijkt origineel — of zo men wil: komisch — taalgebruik hem niet geheel vreemd te zijn. Zo krijgen hongerige werkgevers die menen dat een goede arbeidsprestatie kan worden verkregen door psychologische manipulatie een interessante tip: zij kunnen *voedsel* vinden in het boek „Hidden Persuaders” van Vance Packard. Een andere geruststelling: door de toepassing van de arbeidskunde kan de meest *aansprakelijke* zakelijke en doelmatige aandacht aan de werkende mens worden besteed. *Individuele* en *indirecte* prestatiebeloning zijn voor schrijver klaarblijkelijk hetzelfde, terwijl ik nu eindelijk kon begrijpen dat *primair* niet *secundair* is. Overigens breekt Van den Berg met verve een lans voor de Arbeidskunde, een praktische taak, gekarakteriseerd door zijn methodisch oriënterende, menselijk-zakelijke, helpende en arbitraire betekenis voor tal van aspecten van de bedrijfsorganisatie (Het is maar dat men het weet). Maar dan moet er wel een arbeidskundig *normatief* referentiekader worden ver-

strekt, waarvan ik de lezer een precisering helaas schuldig moet blijven.

De schrijver verdient zeker waardering voor de moeite om zijn niet geringe parate kennis en kennelijk veelzijdige ervaringen in een publikatie vast te leggen. Hij heeft dat evenwel op een weinig consistente, weinig puntige en daardoor onduidelijke wijze gedaan. Ik heb daarom het lezen van dit boek eerst als een uitdaging moeten aanvaarden; en de inhoud vervolgens voor kennisgeving aangenomen.

F. G. Eijsenring

Language Problems of Developing Nations. Joshua Fishman, Charles Ferguson, Jyotirindra Das Gupta ed. Wiley and Sons, New York 1968.

Dit boek is het gevolg van een conferentie over taalproblemen in ontwikkelingslanden gehouden in 1966 in Virginia. Het bevat 32 artikelen, waarvoor 29 auteurs verantwoordelijkheid dragen. De auteurs komen voornamelijk uit de linguïstische hoek: voor zover viel na te gaan 19, de overige 10 zouden we met enige goede wil tot de sociologen (c.q. politicologen) kunnen rekenen. Sociologen en linguïsten ontmoeten elkaar de laatste decennia op een studieterrein dat de naam sociolinguïstiek draagt, maar wat de sociologen liever taalsociologie noemen en waarbij dus niet alleen de taal(verandering) in haar afhankelijkheid van de sociale werkelijkheid wordt onderzocht, maar ook de taal als determinant van het sociaal gedrag wordt bestudeerd. Het programma voor deze specialisatie zou dan worden: de taal als determinant, concomitant of gevolg van sociaal gedrag. Van dit programma wordt in dit boek weinig gerealiseerd en diegenen die interesse hebben in de theoretische ontwikkeling van de taalsociologie zullen niet al te veel van hun gading vinden. De bundel beperkt zich in hoofdzaak tot de beschrijving van de taal-

problemen waarmee voornamelijk Afrikaanse en Aziatische landen worden geconfronteerd zonder enige serieuze poging tot inpassing in een algemene hypothese of theorie. Toch bieden juist deze veeltalige landen de mogelijkheid voor taalsociologen om verbanden te zoeken tussen taal en sociaal proces, om studie te maken van bijv. het ideologiseren van talen, van taalmacht, taalconflict, taal als sociale controle, status van een taal enz.

Voor wie zich aan het ontbreken hiervan niet stoort biedt dit boek overigens zeer veel interessant feitenmateriaal. Fishman c.s. hebben de opstellen onder een drietal nummers gebracht: 1. taal en nationale ontwikkeling; 2. taalplanning, -standaardisering en -politiek; 3. literatuur en onderwijs. Geheel bevredigend is deze indeling zeker niet, daarvoor is de verscheidenheid te groot. Het boek wordt besloten met een „integrative summary” van de hand van Fishman. Hij komt tot de volgende drie clusters van ontwikkelingslanden:

A. „New Developing Nations” (o.a. Oost-Afrikaanse landen). Regionale en lokale talen worden gebruikt in de overgangsfase naar monolingualisme. Adoptie van een Westerse taal. De selectie van talen gebeurt op basis van het streven naar „nationism”, dat is politieke integratie.

B. „Old Developing Nations” (o.a. landen in Noordafrika, het Nabije Oosten en Zuid-oost Azië). Hier worden Westerse talen gebruikt om de overgang naar inheemse nationale talen mogelijk te maken. Selectie van talen geschiedt zo dat „nationalism” mogelijk wordt, dus sociaal-culturele integratie.

C. „Intermediate Developing Nations” (o.a. India en Pakistan). Westerse talen voor politieke en economische modernisering, inheemse talen voor sociaal-culturele integratie.

Of de gevonden classificatie — en vooral de daarbij behorende implicatie — voldoende

steun vindt in het in dit boek geleverde materiaal wagen we voorshands te betwijfelen. Met evenveel recht zouden we voor bijv. de „New Developing Nations” kunnen concluderen tot een diglossia-situatie met een Westerse taal (of eventueel een inheemse taal, bijv. het Swahili of Hausa) als lingua franca en een inheemse taal als dialect. Monolingualisme (met Engels of Frans als de enige in gebruik zijnde talen) zou misschien een efficiënte eindfase van de taalontwikkeling in deze landen kunnen zijn, haalbaarheid ervan betwijfelen we. De veelvuldigheid van talen binnen de nieuw gevormde naties en het ontbreken van behoorlijk onderwijs blokkeren tot nu toe de mobilisering tegen het Engels of Frans als dominerende talen. Toch bevat ook dit boek voorbeelden van de uitbouw van een inheemse taal tot nationale en officiële taal.

Eén van de interessantste hoofdstukken is zonder twijfel dat van Fishman over de verschillen tussen taalkundig homogene en taalkundig heterogene landen. Zo zouden taalkundig homogene landen welvarender zijn, meer en beter onderwijs hebben, toleranter zijn t.a.v. van autonome groepen, stabielere zijn enz., kortom meer van de „goede” eigenschappen bezitten dan taalkundig heterogene landen. Onbeantwoord blijft de vraag: is de „Westernisering” oorzaak van de taalhomogeniteit of bieden homogene taalgebieden grotere kansen voor economische ontwikkeling? Zonder twijfel is het opsporen van relaties tussen taalvariabelen en maatschappelijke variabelen van groot belang en zeker niet alleen voor de ontwikkelingslanden. Een bezwaar tegen de opzet en uitwerking van het hier aangehaalde voorbeeld is de onvolkomenheid in methodologisch en statistisch opzicht (Fishman ziet dat trouwens zelf ook heel scherp). Zo worden landen waar door 85% (of meer) van de bevolking „a single language is natively spoken” tot de homogene landen gerekend. Arbitrair is deze 85% en wat is „natively spoken”? Verder

worden landen door verschillende bronnen verschillend ingedeeld. De officiële statistieken over talen worden door Fishman inexact en onbetrouwbaar genoemd. Non-parametrische statistieken worden op interval- en ratioschalen toegepast. Er wordt alleen controle op de economische factor uitgevoerd (relevant lijkt zeer zeker een splitsing in ontwikkelingslanden/niet-ontwikkelingslanden). De invloed van een lingua franca wordt niet verdisconteerd, de operationalisering van de variabelen is weinig bevredigend enz.

Ondanks alle bezwaren: het aanpakken van dit soort problemen achten we veelbelovend voor het onderontwikkelde studiegebied, dat de taalsociologie zeker nog is.

L. Pietersen

Karl-Dieter Opp, Kriminalität und Gesellschaftsstruktur. Eine kritische Analyse soziologischer Theorien abweichenden Verhaltens, Luchterhand Verlag, Neuwied und Berlin 1968.

Opp analyseert in dit boek een groot aantal pogingen tot verklaring van afwijkend gedrag. De theorieën waarin deze pogingen resulteerden beoordeelt hij aan de hand van een aantal aan de moderne wetenschapsleer ontleende maatstaven:

1. De theorie dient te bestaan uit „als . . . , dan . . . ” of „hoe meer/minder . . . , hoe meer/minder . . . ” uitspraken.
2. De theorie moet strikt universeel zijn (niet aan plaats en tijd gebonden).
3. De in de theorie gebruikte begrippen dienen zo nauwkeurig mogelijk te zijn.
4. De theorie mag niet tautologisch of innerlijk tegenstrijdig zijn.
5. De theorie dient zo streng mogelijk getoetst te zijn.
6. De theorie moet zo algemeen mogelijk zijn, d.w.z. dient zoveel mogelijk soorten afwijkend gedrag te kunnen verklaren. In overeenstemming met deze eis stelt Opp een zeer ruime definitie van afwijkend gedrag voor:

Een persoon gedraagt zich afwijkend als zijn gedrag in strijd is met de door hem gepercipieerde verwachtingen van minstens één andere persoon of institutie.

7. De in de theorie genoemde voorwaarden voor het optreden van afwijkend gedrag dienen in zoveel mogelijk gevallen tot afwijkend gedrag te leiden.
8. De logische relaties tussen verschillende theorieën over afwijkend gedrag dienen expliciet te zijn.

Deze maatstaven legt hij achtereenvolgens aan voor theorieën die één bepaald soort afwijkend gedrag en theorieën die het afwijkend gedrag als geheel proberen te verklaren. Van de eerste categorie behandelt hij de zelfmoordtheorieën van Durkheim en van Jack P. Gibbs en Walter T. Martin, de fraudetheorie van Donald R. Cressey, de theorie over de „naïeve chequevervalsing” van Edwin M. Lemert, de theorie over neutraliseringstechnieken van Gresham M. Sykes en David Matza, de theorie over „lower class”-cultuur en „gang”-misdadigheid van Walter B. Miller en de theorie van Albert K. Cohen over negativistische waardesystemen. Van de tweede categorie worden de anomietheorie van Merton en de theorie van de differentiële associatie van Edwin H. Sutherland geanalyseerd. Bovendien onderzoekt Opp de toepasbaarheid van algemene gedragstheorieën — de cognitieve van Heider, Festinger e.a. en de leertheorieën — op het verklaren van afwijkend gedrag.

Het blijkt dat vrijwel alle behandelde theorieën niet aan genoemde maatstaven voldoen. Maar Opp volstaat niet met deze constatering. Hij expliciteert ‘vage theorieën en elimineert overbodige verbijzonderingen. Zijn conclusie is dat nagenoeg alle geanalyseerde theorieën onvoldoende precies zijn, hetgeen tot gevolg heeft dat op grond van het reeds uitgevoerde empirisch onderzoek noch tot aanvaarding noch tot verwerping kan worden besloten. Bovendien stelt hij vast dat er nauwelijks pogingen zijn gedaan om alge-

mene gedragstheorieën op afwijkend gedrag toe te passen en dat de bestaande theorieën over afwijkend gedrag te weinig op hun onderlinge logische relaties zijn onderzocht. Zolang de theorievorming nog zo gebrekkig is lijkt hem empirisch onderzoek op het gebied van afwijkend gedrag van weinig nut.

H. de Vos

Jerald Hage & Michael Aiken: Social Change in complex organizations, New York, Random House Inc. 1970, XVI+ 170pp.

Vorm en inhoud van deze paperback lijken dit boek voor te bestemmen voor een lezersgroep van eerstejaars sociologiestudenten, hoewel een aantal tekortkomingen, zoals een slordige definiëring van begrippen, het daarvoor niet bij uitstek geschikt maken. Als inleiding tot een van de belangrijkste stromingen binnen de organisatie-sociologie is Hage en Aikens studie echter heel geschikt. Vooral ook omdat uitdrukkelijk afstand wordt genomen van sociaal-psychologische benaderingen, die juist op het gebied van „social change” zo welig lijken te tieren.

Sociale verandering wordt door de auteurs gedefinieerd als elke verandering in de „arrangement of social parts” die zijn uitwerking heeft in veranderingen langs één of meer karakteristieke dimensies van de organisatie-structuur als totaliteit (vgl. definitie op p. 28, niet volgens definitie op p. 13). Deze dimensies zijn — geheel in lijn met de „structuralistische” school: complexiteit, centralisatie, formalisering, stratificatie en nog wat afhankelijke variabelen. Als belangrijkste conditionerende variabele kiezen zij „program change”, een begrip dat lijkt te verwijzen naar de introductie van nieuwe doelstellingen voorzover die in de structuur van de organisatie hun neerslag vinden door uit-

breiding met nieuwe diensten of producten. Elders wordt program change geoperationaliseerd als de succesvolle invoering van nieuwe programma's of doelstellingen. Ook andere dimensies worden niet overal consistent gedefinieerd. Complexiteit wordt soms begrepen als specialisering.

Formalisering verwijst soms naar procedures, soms naar taakomschrijvingen. Het grootste deel van het betoog heeft de vorm van (a) adstructie van een samenhang tussen één organisatie-dimensie met veranderingsgeneigdheid van een organisatie, (b) aandragen van empirische bewijsstukken. Het adstruerende element is meestal helder en up to date, de empirische bewijsvoering mager en incompleet. De auteurs komen daardoor niet veel verder dan de conclusies die zij in een eerder researchartikel wisten op te voeren. Een dichotomisering van organisatiedimensies in „dynamische” en „statische” typen levert enkele pagina's interessante contrastering op met Burns en Stalkers organische en mechanistische regiems. Ook worden terloops enkele „ontwikkelingstendenties” geformuleerd die zich zouden lenen voor nader onderzoek: centralisatie van de besluitvorming is het begin van een stabilisering van de organisatie; professionalisering is het begin van een dynamisering van de totale structuur. De gedachtengang is in elk geval in overeenstemming met de uitkomsten van eigen Nederlands onderzoek op dit gebied.

In het laatste deel van het boekje wordt een conformistisch en weinig overtuigend exposé geboden van stadia in het veranderingsproces, waarbij empirische gegevens en een theoretische verbinding met het eerste deel node ontbreken.

Het geheel is gelardeerd met goed gekozen voorbeelden, die soms uitgroeien tot kleine case-studies. Een eigenschap die het boekje toch weer niet ongeschikt maakt voor gebruik bij een inleiding in de organisatie-sociologie.

Ad W. M. Teulings